

SUMMARY

Varga, Mónika

In search of a special form of the copula

In the pages of *Posonyi kert* [A Garden in Pressburg, 1664–1667] by János Lippay, a special Hungarian word form often crops up. The form *lévél* prompts questions about its structure, meaning, and origin. That such questions also arose earlier on is shown by the fact that Szarvas and Simonyi's dictionary devotes a separate entry to it, and that as many as three articles discuss it in the 12th volume of *Magyar Nyelvőr* (1883). The present paper reviews the claims made over a century ago, complements them by a few more recent data and draws conclusions from them. In present-day terminology, the term *habitual* would cover the meaning of *lévél*: it expresses situations that characterize a lengthy time interval such that they can be seen as a characteristic feature of the whole interval. In *lévél*, the stem *lév-* 'be' occurs with the frequentative-durative suffix *-l*, motivating the habitual character of the form. Items of this type have usually been grammaticalized into auxiliaries or other morpheme-level markers, but *lévél* has a main verb role, thus no category shift accompanies its special function. In Lippay's writing, *lévél* does not only correspond to the construction *szokott lenni* 'usually is/was': it appears to be categorically present in this function. On the other hand, in some 18th-century data, the more general meaning 'was' also proved feasible, in addition to the expression of usualness. On the basis of dialect dictionaries and descriptions of the phonological systems of certain dialects, it can be said that the form *lévél* may not have been eliminated from use until the very recent past (it may have been characteristically present primarily in the North-Eastern region earlier on, too).

Keywords: Hungarian historical linguistics, morphosyntactic variation, habitual meaning, grammaticalization, geographical variant.

Az ige jelentésének összefüggése az igei vonzatstruktúrával**1. A vonzat fogalma**

A Magyar grammatika szerint az állítmány szervezi meg a tagolt mondat minimális struktúráját, szemantikai és grammatikai tulajdonságaitól függ, hogy van-e a mondat minimális szerkesztésében alany, tárgy, határozó vagy jelző. A mondat szerkezeti vázát az állítmány és annak kötelező bővítményei (azaz vonzatai) alkotják (Lengyel 2000: 399–409). A Magyar grammatika a vonzatot úgy határozza meg, mint „olyan bővítmény, amely egy régens által megkívánt szintaktikai funkciót tölt be, s szervesen hozzátartozik az alaptag jelentésszerkezetéhez; olyan mozzanattal egészíti ki az alaptag jelentését, amelyet az szükségképpen megkíván” (Keszler 2000: 359). A régens tehát a vonzat alaptagja, amelynek jelentéséhez szorosan kötődik a vonzat jelentése.

2. Az igei vonzatstruktúrák

Az egyes régensekhez tartozó különféle bővítmények esetében nem mindig egyértelmű a kötött bővítmények (vonzatok) és a szabad bővítmények elkülönítése. Az igei alaptagú szerkezetekben az alanyi és a tárgyi szerepű mondatrészek mindig vonzatnak tekintendők. Vonzatok lehetnek továbbá bizonyos határozói mondatrészek.

H. Molnár Ilona szerint a kötött bővítmények (vonzatok) csoportokra tagolódva kapcsolódnak az igéhez, és minden csoportnak van olyan eleme, amely a másikban nem használható, vagy fordítva. Példaként a *bámul* igét hozza fel, amellyel létrehozhatók a *bámulja a vendéget*, a *társára bámul*, a *levegőbe bámul* és a *bámul vakmerőségén* szerkezetek, a *bámul* ige mellett felsorolt bővítmények együtt, egy mondaton belül azonban már nem szerepelhetnek az ige alá rendelve. Például: **bámul a levegőbe vakmerőségén* vagy **bámulja társát vakmerőségén* szerkezetek esetében (H. Molnár 1969). Ezek tehát az ige vonzatai, amelyek ebben a példában kölcsönösen kizárják egymást. Ugyanakkor például a *szájtátva* módhatározó vagy a *tegnap* időhatározó mindegyik szerkezethez szabadon hozzátehető (*tegnap szájtátva bámult vakmerőségén* vagy *tegnap szájtátva bámult a társára* stb.). Ezek tehát az ige szabad bővítményei, hiszen nem struktúramegkülönböztető jegyek.

Egy mondatrész nem csak abban az esetben tekinthető vonzatnak, ha kizárja más vonzatok használatát: nem kell, hogy használata az egyik szerkezetben kötelező, míg a másikban tilos legyen. Előfordulhat, hogy egy vonzat az egyik szerkezetben kötelező, míg a másikban, ugyanazon ige mellett, de más vonzatok társaságában fakultatív, vagy az egyik szerkezetben fakultatív, a másikban pedig tilos a használata. Például az *átcsap* ige két vonzatstruktúrájának esetében:

Valaki átcsapja a labdát a hálón (az egyik térfélről a másikra).

Valaki átcsapja a könyvet az asztról a polcra.

Az első esetben a tárgy és a *valamin* helyhatározói vonzat kötelező, míg az *egyik térfélről*, illetve a *másikra* helyhatározói vonzatok csupán fakultatív vonzatok. Az *átcsapja a könyvet az asztról a polcra* esetében viszont a *polcra* helyhatározó nem csupán fakultatív, de kötelező vonzat, nem hagyható el (H. Molnár 1969: 247).

Jellemző, hogy egyazon ige különböző jelentéseihez különböző vonzatstruktúrák tartoznak, például a *kap* ige esetében. Ha mellé tárgyragos bővítmény járul (*könyvet kap*), az ige más jelentésben szerepel, mintha *után* névutós, határozói bővítmény állna mellette (*a könyv után kap*). A két különböző jelentéshez tehát tipikus esetben különböző vonzatok tartoznak.

A vonzat célja az egyértelműsítés, azaz az információ sikeres továbbításának feltétele (H. Molnár 1973). A *tart*, *végez*, *tesz*, *csinál*, *vesz*, *képez* igék sokféle eseményt jelenthetnek, és a különböző vonzatok egyértelműsítik, hogy ezek közül melyikre gondolunk (H. Molnár 1973: 140–3). Ezen igék ugyanis viszonylag tartalmatlan jelentésűek, és ezért is használjuk őket olyan sokféle esemény kifejezésére. Jelentésük tartalmatlansága miatt jelentéskörük rendkívül tág, és emiatt egyértelműsítő, jelentésüket kiegészítő, pontosító mondatrészekre – azaz vonzatokra – szorulnak

(vö. Hadrovics 1992: 288). A fentiekkel ellentétben a tartalmasabb jelentésű *retteg*, *dolgozik*, *vásárol*, *tevékenykedik*, *tanít* igék esetében ellenben nincs szükség ilyen jellegű egyértelműsítésre.

A *tart* ige 'fél, retteg' jelentésben például szükségszerűen megkívánja az okhatározói vonzatot (*Piroska fél a farkastól*), míg 'fog' jelentésében egy tárgyi és egy fakultatív eszközhatározói (*egy csecsemőt tart a karjaiban*), 'értékel' jelentésben pedig a tárgy mellett egy állapothatározói vonzattal rendelkezik (*Istvánt jó embernek tartom*). Mindhárom esetben rendelkezik alanyi vonzattal is. Ezzel szemben a *retteg* ige 'fél' jelentésében az alany kivételével mindössze egy fakultatív okhatározói vonzattal rendelkezik: *a néni retteg a szellemektől*; *rettegek*. A *retteg* jelentése ugyanis tartalmasabb, mint a *tart* ige jelentése, ezáltal kevesebb esemény megjelenésére alkalmazható, jelentésköre szűkebb. Ugyanerre példa a *vesz* és a *vásárol* igék esete: a *vesz* ige viszonylagos tartalmatlansága miatt számos nyelvi környezetben előfordulhat különböző jelentésekben, különböző vonzatstruktúrákkal: *süteményt vesz a tálból*; *kenyeret vesz a boltban*; *felöltőt vesz magára*; *segédnek vesz valakit maga mellé* stb. 'Vásárol' jelentésben tárgyi vonzata kötelező. A tartalmasabb jelentésű *vásárol* ige ugyanakkor kizárólag árucserét magában foglaló szituációkra vonatkozik (bár éppúgy vonatkozhat a szupermarketben történő vásárlásra, mint az internetes rendelésekre). A jelentés egyértelműsítése így nem feltétlenül szükséges, tárgyi vonzata fakultatív.

Gyakori, hogy egy tartalmasabb jelentésű ige szinonimája valamely tartalmatlanabb jelentésű ige és annak (meghatározott jelentésében) kötelező vonzata. Így például a *dolgozik* ige jelentése: 'munkát végez'.

A vonzat tehát egyértelműsíti, hogy az igét melyik jelentésében kell érteni, ebből adódóan egyazon ige különböző jelentéseihez tipikus esetben különböző vonzatstruktúrák tartoznak. Amikor tehát egy ige kötött bővítményeiről beszélünk, valójában az ige valamely meghatározott jelentésének vonzatairól van szó.

3. A vonzatosság és az ige jelentésszerkezete

Azt, hogy egy adott ige egyes jelentései mely vonzatokkal rendelkezzenek, az ige adott jelentésének jelentésszerkezete határozza meg. Megállapítható tehát, hogy az igék jelentéseinek különbségei mutatkoznak meg a vonzatstruktúrák különbségeiben. Ez éppúgy igaz a poliszém igék különböző jelentéseinek jelentésszerkezeteire és vonzatstruktúráira, mint két teljesen különböző ige jelentésszerkezetére és vonzatstruktúrájára: az eltérő jelentésszerkezetek eltérő vonzatstruktúrákat eredményeznek. A mondatban megjelenő vonzatok az ige jelentésszerkezetében sematikusán meglévő figurákat dolgozzák ki.

A *megy* ige esetében ezek például az elsődleges figura (valaki), prototipikusan ember, illetve egy másodlagos figura (valahová), térbeli hely, továbbá egy implicit másodlagos figura (valahol), amely a mozgás alátámasztási felülete (Tolcsvai Nagy 2015: 27–43). Természetesen a *megy* igének, mint haladó mozgást jelentő igének van kiindulópontja és célja is, amelyek, az alátámasztási felülethez hasonlóan, meghatározóként lehetnek kidolgozva. Ugyanakkor a *megy* ige adott, 'halad' jelentésé-

nek elvontabb használata esetében a mozgásnak nincs szükségszerűen alátámasztási felülete (*az úrhajó a Holdra megy; a madarak ősszel Afrikába mennek*).

A vonzatok által jelölt szereplők az ige jelentésében implicit, kidolgozatlan formában vannak jelen. A *dob* ige esetében tudjuk, hogy van egy cselekvő ágens (a dobó, élőlény), illetve egy objektum (az eldobott). Ezen figurák kidolgozottan jelennek meg az ige vonzatstruktúrájában: a dobó alanyként, az eldobott dolog pedig tárgyi mondatrészi szerepben (pl. *a fiú labdát dob*).

4. A poliszémia és a vonzatosság

A többjelentésű igék esetében a jelentések vonzatstruktúrái közti különbségeket az okozza, hogy a különböző jelentések jelentésszerkezetei eltérnek egymástól a sematikus figurák száma, egymással való kapcsolata, kidolgozottságának a mértéke alapján.

Tolcsvai Nagy Gábor szerint egy adott szó különböző jelentései prototípushatásokat mutató poliszém hálózatba rendeződnek, az alapján, hogy mely vonásaikban hasonlítanak egymásra, és mennyiben térnek el egymástól. Míg egyes jelentések több más jelentésre is hasonlítanak, addig mások egészen periférikusnak tűnnek, és csupán egy vagy két másik jelentéssel mutatnak közös vonásokat. A poliszém hálózat kialakulásának oka: „poliszémia akkor jön létre, ha a konceptualizáló két fogalmat összekapcsol valamilyen kognitív motiváció alapján úgy, hogy az egyik fogalmat jelölő nyelvi elem jelentésszerkezetének egy részét felhasználja egy másik, vele összefüggő jelentésszerkezet létrehozására” (Tolcsvai 2012: 288). Eszerint egy szó valamely jelentésének mindig kell tartalmaznia olyan közös elemeket, amelyek alapján a nyelvhasználó arra a dologra, eseményre stb. is ugyanazt a kifejezést használta, amelyet korábban más dolgokra, eseményekre. Minél több közös jegy található két jelentés közt, a jelentések annál közelebb állnak egymáshoz. Ugyanakkor természetesen különbségek is vannak két jelentés között, amelyek miatt a kettőt különböző beszédhelyzetekben használjuk, külön jelentésként kezeljük, és amelyek a vonzatstruktúra eltéréseit indukálhatják. Ahhoz, hogy egy új jelentés jöjjön létre, elegendő, ha a nyelvhasználó az adott kifejezés csupán egyik jelentéséhez kapcsolódó jelentésszerkezetének valamely részét használja fel új jelentésben, valamely jelenség leírásához – így tehát az új jelentés jelentésszerkezete nem tartalmaz szükségszerűen közös vonásokat a szó összes más jelentésével. Elég, ha csupán egyetlen másik jelentéssel vannak közös vonásai. A *fej* főnév ’fej testrész (emberi)’, illetve ’növényi termés, növény része’ jelentések közötti közös jegyek: mind az emberi fej, mind pedig a virág feje a teljes testhez képest viszonyítandó – mindkettő része valaminek (az egyik az emberi testnek, a másik a növény „testének”), ehhez képest tekintjük például kicsinek vagy nagyoknak (Tolcsvai 2012: 288).

Egy szó két jelentése közti eltérések megmutatkozhatnak a jelentésszerkezet sematikus figuráinak az eltéréseiben. Ezen eltérések pedig a sematikus figurákat kidolgozó vonzatok különbözőségét okozzák. A *csúszik* ige ’siklik’ jelentése például sematikus tartalmaz egy csúszó személyt vagy dolgot, akivel az esemény megtörténik, valamint egy csúszós, sikamlós felületet, amellyel az illető közvetlenül érint-

kezik. Ezek a figurák jelennek meg a vonzatstruktúrában alanyi, illetve fakultatív helyhatározói vonzatként (pl. *Anna a jégen csúszik*). A *csúszik* ige 'késik' jelentésében ugyancsak szerepel egy csúszó illető vagy esemény, akivel az esemény megtörténik, és amely a szerkezetben alanyként jelenik meg. A sikamlós felület sematikus figura azonban nincs benne a szó ezen jelentésében, így a vonzatstruktúrában sincsen ezt kidolgozó helyhatározói vonzat. Szerepel azonban egy *-val/-vel* ragos tekintethatározói vonzat (*Anna csúszik a határidőkkel*), amely a csúszás tárgyának sematikus figuráját dolgozza ki.

5. A sematikus figurák száma, kidolgozottsága és egymással való viszonya – a vonzatok száma, szükségességük mértéke és mondatrészi szerepe

Legyen szó akár két külön ígéről, akár egyazon ige két külön jelentéséről, az ige jelentésében lévő sematikus figurák különbségei okozzák a vonzatstruktúra eltéréseit. Az igei jelentések különböznek a jelentésszerkezetükben lévő sematikus, kidolgozatlan figurák számában, viszonyában, kidolgozottságának mértékében, az ezeket kidolgozó vonzatstruktúrák pedig a vonzatok számának, mondatrészi szerepének és szükségességük mértékének (kötelező vonzat, fakultatív vonzat, szabad bővítmény, tilos bővítmény) tekintetében.

A sematikus figurák száma a vonzatok számát határozza meg. Az igék kategorizálhatók is vonzataik száma alapján (Károly 1963). Az érzelmet jelentő igéknek például jellegzetesen két vonzatuk van (*szerelem – valaki valamit*), a mondás és adás igéinek három (*ad – valaki valamit valakinek*). Ennek oka, hogy előbbi esetben a két kidolgozatlan figura: a *szerető*, aki érez, és a *szeretett*, akire vagy amire az érzelm irányul; utóbbi esetben pedig egy személy, az *adó, mondó*, aki ad, vagy mond, továbbá valaki, akire a cselekvés irányul, és egy objektum, az *adott, mondott* dolog, amit átad a másik személynek. Példa lehet erre az *elvesz* ige 'megfoszt', illetve 'feleségül vesz' jelentései. A 'feleségül vesz' esetében sematikus figura az ágens (cselekvő személy, a szerkezetben alany), illetve akire a cselekvés irányul (a szerkezetben tárgy): *A bátyám elvette a barátnőjét*. A 'megfoszt' jelentésben sematikus szintén megvan az elvevő és az elvett dolog (bár ez utóbbi itt tipikusan nem élőlény), amelyek alanyként és tárgyként dolgozhatók ki a szerkezetben, eredethatározóként dolgozódik ki azonban az elvett dolog eredeti tulajdonosa, amely a 'feleségül vesz' esetében nem szerepelhet: *Tamás elvette a tollat a padtársától*.

A sematikus figurák egymáshoz való viszonya a vonzatok mondatrészi szerepét jelöli ki. A viszonyragok ugyanis a mondat által leírt esemény szereplőinek a viszonyát mutatják, egyben kijelölik a szintaktikai szerepeket, a mondatrészi szerepeket. Erre példa a *találkozik* és a *fogad* ige 'vendégként, látogatóként hozzá érkező személyt lakásába bebocsát' jelentése. A *találkozik* ige jelentésszerkezete két sematikus figurát tartalmaz, a *találkozókat*, akikkel az esemény során ugyanaz történik. Az egyik figura tehát alanyként, a másik pedig társhatározóként jelenik meg (pl. *a főnököm találkozik velem*). A *fogad* ige meghatározott jelentése esetében viszont a sematikus figurák viszonya némiképp eltér. Az elsődleges figura, a fogadó személy általában a saját helyén látja vendégül a fogadott személyt. Ennek megfelelően előbbi alanyi,

utóbbi tárgyi szerepben jelenik meg (*A főnök fogadott engem*). Megemlítendő, hogy egyazon ige jelentésének sematikus figurái különböző mondatrészi szerepű vonzatként jelenhetnek meg a mondatban, így egy ige ugyanazon jelentéséhez két külön vonzatstruktúra is tartozhat (pl. *kér valakit valamire – kér valamit valakitől*).

A sematikus figurák kidolgozottságának mértéke a vonzatok szükségességének mértékét határozza meg. Egy vonzat lehet kötelező, amennyiben a sematikus figura rendkívül kidolgozatlanul van meg az ige jelentésszerkezetében, így az szükségszerűen megköveteli (pl. *ajándékot ad*). A kötött bővítmény lehet fakultatív, amennyiben a sematikus figura valamivel kidolgozottabb (pl. *pénzt fizet*). Az ige szabad bővítményként számos körülményt jelentő határozót kaphat: például minden esemény valahol, valamikor és valahogyan történik, a hely, az idő és a mód pontos megjelölése azonban nem feltétlenül szükséges. Bizonyos fajta bővítmények használata tilos vagy szükségtelen abban az esetben, ha a bővítmény semmit nem adna hozzá az ige jelentéséhez, hiszen az ige jelentése a bővítmény által kidolgozott figurát már egyébként is teljesen kidolgozva tartalmazta (pl. **fűrészsel fűrészelt*).

A sematikus figurák kidolgozottságának mértékére példa lehet a *lő* és a *nyilaz* igék esete. Mindkét ige tartalmazza a cselekvő ágens (*lövő*) sematikus figuráját, amely a mondatban alanyi mondatrészként, kidolgozottan jelenik meg (*a vadász lő*). Mindkét ige tartalmazza továbbá az objektumot (*lőtt dolog*), amelyre a cselekvés irányul (*madarat lő*). Ugyanakkor a cselekvés eszközt a *nyilaz* ige nem csupán sematikusán, de kidolgozottan tartalmazza, így ezen vonzat kitétele a mondatban szükségtelen (pl. **nyállal nyilaz*). A *lő* ige ugyanakkor sokkal tartalmatlanabb jelentésű igeiként csupán sematikusán tartalmazza a cselekvés instrumentumát, amely a mondatban egy fakultatív eszközhatározói vonzatként jelenik meg (*nyállal madarat lő*).

Megemlítendő továbbá, hogy az ige jelentése meghatározza a sematikus figurák jellegét, és ezáltal a vonzat jelentését is. A *húz* ige 'vontat' jelentésének esetében a vontatott dolog tipikusan élettelen tárgy, de lehet élőlény is (pl. *Jancsika madzaggal húzta a gyűfásdobozt*). 'Bosszant, nyaggat' jelentésében ugyanakkor a húzott személy mindenképpen élőlény, tipikusan ember (*Andrist az osztálytársai a rosszul sikerült felelésével húzták*).

6. A vonzatosság összefüggése a szinonímiával

A poliszémiával kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy egy szónak mikortól kell két adott használatát külön jelentésként értelmezni. A jelentések természetesen nem különülnek el élesen, a nyelvhasználók valójában nincsenek is tudatában annak, amikor egy kifejezést új jelentésben kezdenek használni, olyan, más fogalmak jelölésére, amelyek valamilyen szempontból arra a jelenségre emlékeztetnek, amelyre a szó alapjelentése vonatkozott. Ugyanazon ige különböző jelentéseinek elkülönítéséhez használható szempont annak vizsgálata, hogy a szó két használatának különböző szinonimái vannak-e. Megállapítható ugyanis, hogy egy ige különböző jelentéseinek nem csupán különböző vonzatai, de különböző szinonimái vannak. Ezen szinonimák más szavak bizonyos meghatározott jelentései: a nyelvben tehát nem szavak, hanem azok jelentései állnak egymással szinonim viszonyban (Ruzsiczky 1985: 221).

A *madzagot köt a faágra* szerkezet esetében például a *köt* ige szinonimája a *kötöz*, hiszen jelen kontextusban az ige ezzel felcserélhető (*madzagot kötöz a faágra*). A *köt a beton* szerkezet esetében azonban a *köt* szinonimája a *megszilárdul* ige, hiszen ez esetben ezzel felcserélhető. Bármilyen szinonimával is cseréljük fel az adott jelentést, számolnunk kell azzal, hogy az új szerkezet nem lesz tökéletesen megegyező jelentésű a régivel. A nyelvben ugyanis tökéletes szinonímia nem létezik: ha két jelentés nagymértékben hasonló is, stilisztikai szempontból akkor is eltér, és ha létezne is tökéletes szinonímia, az igen hamar megszűnne, hiszen a nyelvhasználók a két kifejezést hamar más és más szituációkban kezdenék el használni, és ezzel más és más stilisztikai értékkel, más jelentésárnyalatokkal ruháznák fel (Hadrovics 1992: 93–4). Természetesen kérdéses lehet, hogy mennyire kell két külön szó egy-egy jelentésének közel állnia egymáshoz ahhoz, hogy szinonimáknak tekintsük őket, továbbá az is, hogy ettől függően mennyire kell hasonlítani egymáshoz az egyik, illetve a másik igével megalkotott szerkezetek jelentésének.

A fentiekben tehát megállapítottuk, hogy egy ige különböző jelentéseinek különböző szinonimái vannak, továbbá hogy egy ige különböző jelentéseinek különböző vonzatstruktúrái vannak. Ezen megállapítások alapján logikus feltételezés, hogy két szinonim ige megközelítőleg azonos vonzatstruktúrával rendelkezik, jelentésbeli hasonlóságuk ugyanis azt is jelenti, hogy a jelentésszerkezetükben lévő sematikus figurák száma, viszonya és kidolgozottságának mértéke is többé-kevésbé hasonló. A sematikus figurák hasonlóságai pedig a két ige két, egymással szinonim jelentésének vonzatstruktúrájában is megmutatkoznak (a vonzatok számának, mondatrészi szerepének, szükségességének mértékének a tekintetében).

A *szertet, kedvel, imád, bír, csíp* igék, amellett, hogy felcserélhetők, vonzatstruktúrájuk is megegyezik (*valaki valakit/valamit* – egy alanyi és egy tárgyi vonzat), hiszen jelentésük két sematikus figurát tartalmaz: egy szeretőt és egy szeretett személyt vagy dolgot. A négy ige közti jelentéskülönbség inkább a megélt érzelem fokozatában, valamint a szó stílusértékében mutatkozik meg, a szereplőket nem érinti annyira, hogy ez a vonzatstruktúrában változást eredményezzen.

A felcserélhetőség szempontja miatt feltehetően ritka az, hogy két szinonim ige vonzatstruktúrája eltérjen egymástól. Amennyiben ez megtörténik, a két ige már nem használható ugyanabban a szintaktikai környezetben, tehát nem felcserélhetők. Előfordul azonban, hogy két szinonim ige vonzatstruktúrája formailag ugyanúgy néz ki, a vonzatok jelentésének tekintetében azonban eltérnek egymástól. Ezt a sematikus figurák jellege határozza meg (pl. tipikusan élőlény, tárgy vagy fogalom, képes-e önálló mozgásra, van-e térbeli kiterjedése, és ha igen, mekkora stb.), továbbá összefüggésben van a kidolgozottság mértékével.

Erre példaként felhozható az *ad* és az *ajándékoz* igék. Az *ad* és az *ajándékoz* közti jelentéskülönbség elsősorban a cselekvés motivációja. Az *ad* ige esetében a motiváció nem pontosan meghatározott: történhet ellenszolgáltatás nélküli ajándékozás, de lehet szó egy előzetes adósság törlesztéséről, vagy lehet akár kölcsönzés is. Adhatunk továbbá kifejezetten kellemetlen dolgokat is (pl. *pofont ad, intőt ad*). Ezzel szemben az *ajándékoz* ige esetében az adás aktusa mindig ellenszolgáltatás nélküli, továbbá tipikus esetben kellemes, hasznos esemény. Ettől eltérő dolog (pl.

hitelt ajándékoz, pofont ajándékoz) csak a szó ironikus használatakor lehetséges. Megállapítható, hogy az *ajándékoz* ige ajándékozott dolog sematikus figurája kidolgozottabb, körülhatároltabb, mint az *ad* ige adott dolog figurája, hiszen az *ajándékoz* ige nem ironikus használata esetében az ajándékozott dolog kizárólag ajándék lehet. Ezért például szükségtelen használni az *ajándékot ajándékoz* szerkezetet, hiszen a tárgyi vonzat így semmivel sem egészíti ki az ige jelentését. Az *ad* és az *ajándékoz* ige közti jelentéskülönbség tehát, bár megnyilvánul a lehetséges vonzatok jelentésében, a vonzatstruktúra szintaktikai jellemzőit nem befolyásolja.

7. Összegzés

A fentiek alapján a következő megállapításokat tehetjük:

- egy ige különböző jelentéseinek különböző vonzatstruktúrái vannak (H. Molnár 1969);
- az igei vonzatstruktúrában az ige vonzataiként megjelenő mondatrészek az ige jelentésében meglévő sematikus figurákat dolgozzák ki (vö. Tolcsvai Nagy 2015: 27);
- az ige jelentése meghatározza vonzatainak számát (vö. Károly 1963: 170);
- az ige jelentése meghatározza vonzatainak mondatrészi szerepét;
- az ige jelentése meghatározza, hogy vonzatai mennyire szükségesek az adott szerkezetben (kötelező vonzatok, fakultatív vonzatok, szabad bővítmények vagy használatuk tilos) (vö. Hadrovics 1992: 288–9; H. Molnár 1973: 140–1);
- egy ige különböző jelentéseinek különböző szinonimái vannak (Ruzsiczky 1985: 221);
- nincs két tökéletesen szinonim ige, jelentésükben mindig vannak eltérések, még ha csak stilisztikai jellegűek is (vö. Ruzsiczky 1985: 211–3, Hadrovics 1992: 93–5);
- két szinonim ige megegyezik vonzatstruktúrájuk formai jellemzőiben, hiszen a két igenek felcserélhetőnek kell lennie azonos szintaktikai környezetben;
- két szinonim ige közt lehet különbség annak tekintetében, hogy milyen jelentésű vonzatokat kaphat, így egyes szemantikai környezetekben a két ige nem felcserélhető.

Kevesebb figyelmet fordítottam azon esetekre, amikor a vonzatstruktúrát az határozza meg, hogy az adott ige jelentése mely szempontból közelíti meg az ige által leírt eseményt: például az *ad* és a *kap* igék esetében, amelyekben a sematikus figurák és a köztük lévő viszony azonos (az adó, a kapó, illetve az adott dolog), a nézőpontbeli különbség azonban a vonzatstruktúrák eltéréseit okozza. Nem fordítottam továbbá figyelmet azokra az esetekre, amikor egy ige egyazon jelentéséhez két külön vonzatstruktúra tartozhat (pl. *vajat ken a kenyérre – vajjal keni a kenyeret*). A téma vizsgálatát tehát ez irányban tartom folytatásra érdemesnek.

SZAKIRODALOM

- Hadrovics László 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- H. Molnár Ilona 1969. Az igei csoport különös tekintettel a vonzatokra. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* VI: 231–72.
- H. Molnár Ilona 1973. A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* IX: 123–46.
- Károly Sándor 1963. Tesnière szintaxisa és a szintaxis néhány kérdése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* I: 161–86.
- Keszler Borbála 2000. A szintagmák. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 351–70.
- Lengyel Klára 2000. Az állítmány. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 399–409.
- Ruzsiczky Éva 1985. A fölcserélhetőség szempontja a szinonímia értelmezésében. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XVI: 209–28.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A poliszémia hálózatmodellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 108: 287–344.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2015. *Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Pankovics Gergő
doktorandusz
ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola
<https://orcid.org/0000-0002-6370-4633>

SUMMARY

The interaction of verb meaning and argument structure

Pankovics, Gergő

In this paper I investigate the relations between verb meaning and syntactic structure. I mainly deal with the question of how the verb determines syntactic structure. Verb meaning determines what arguments and how many arguments should there be in the sentence: the verb obligatorily requires the presence of some arguments in the syntactic structure, while it merely allows for the presence of other arguments optionally. In the case of polysemous verbs, the presence or absence of a specific argument in the argument structure determines the actual verb meaning. The thematic roles of an event are portrayed in the syntactic structure by the arguments. These arguments are included in the verb meaning schematically. In the case of polysemous verbs, there are differences between the semantic structures of a verb's two meanings. These differences affect the schematic figures in the verb meaning: their number, their relations with each other, and the extent to which they are specified or elaborated. These factors determine the number and syntactic roles of the arguments, and the degree of their obligatory presence in the argument structure. The argument structures of two synonymous verbs are highly similar.

Keywords: argument structure, verb, polysemous verbs, synonymous verbs, syntax.